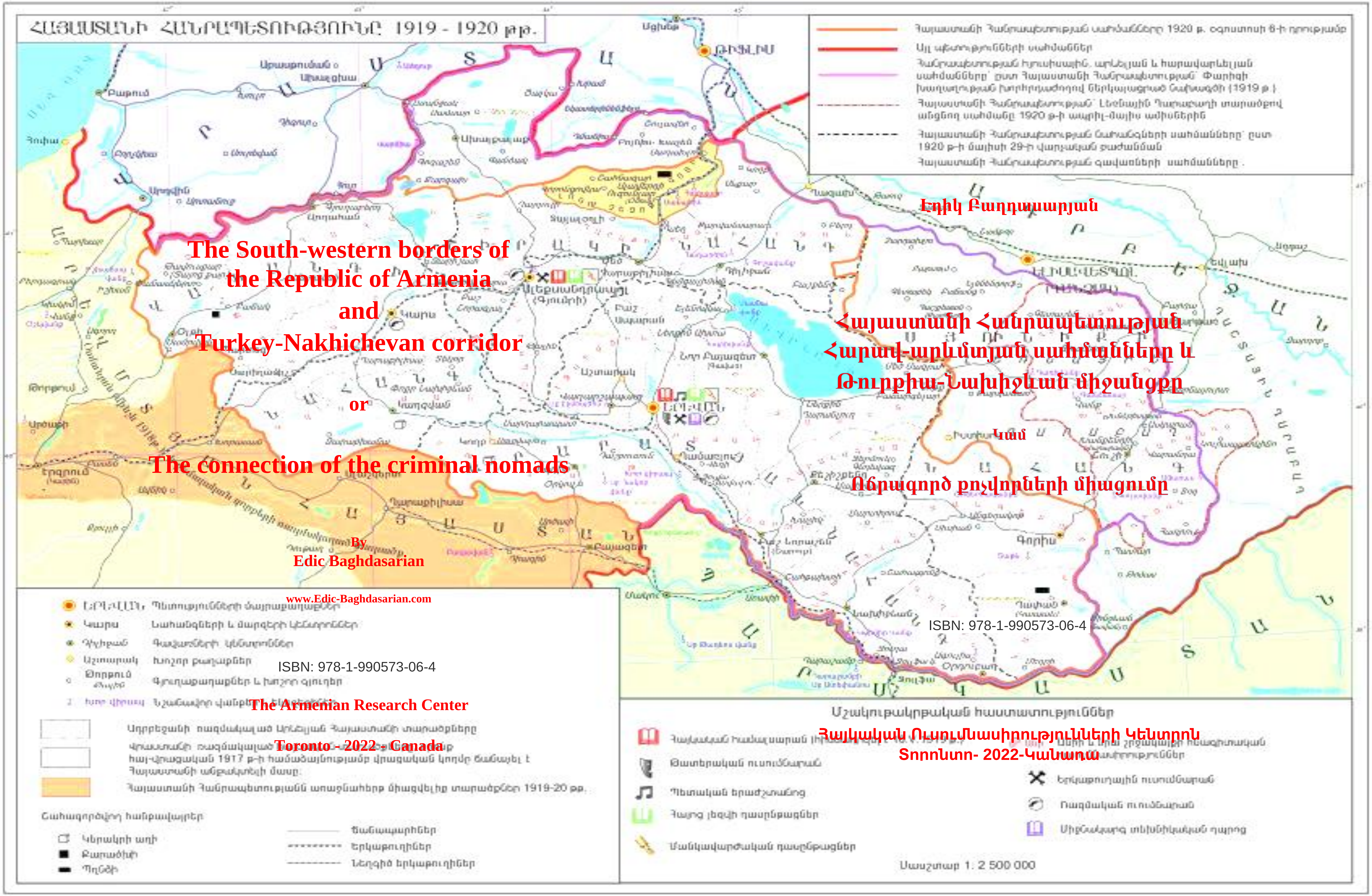
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ 1919 - 1920 թթ.
The South-western borders of
the Republic of Armenia
and
Turkey-Nakhichevan corridor
or
The connection of the criminal nomads
By
Edic Baghdasarian
www.Edic-Baghdasarian.com
ISBN: 978-1-990573-06-4
The Armenian Research Center
Toronto - 2022 - Canada
Էդիկ Բաղդասարյան
Հայաստանի Հանրապետության
Հարավ-արևմտյան սահմանները և
Թուրքիա-Նախիջևան միջանցքը
կամ
Ոճրագործ քոչվորների միացումը
ISBN: 978-1-990573-06-4
Հայկական Ուսումնասիրությունների Կենտրոն
Տորոնտո- 2022-Կանադա
Մասշտաբ 1: 2 500 000

Էդիկ Բաղդասարյան

Հայաստանի Հանրապետության Հարավ-արևմտյան սահմանները և Թուրքիա-Նախիջևան միջանցքը

Կամ

Ոճրագործ քոչվորների միացումը

Հայկական Ուսումնասիրությունների Կենտրոն
Տորոնտո- 2022-Կանադա

Նվիրում եմ իմ նորամանուկ թոռանս՝

Հայկ Պարույրի Բաղդասարյանին

Հուսալով, որ նա ևս պիտի դառնա
մեր ազգի պարծանքներից մեկը

Հեղինակ

Բովանդակություն

Առաջաբան 9

Պատմական Հայաստանը և նրա սահմանները 11

Հնագույն հիշատակությունը Հայաստանի և Հայերի մասին...................... 11

Հայ Ժողովրդի կազմավորումը.. 16

Վանի կամ Արարատյան թագավորությունը.. 30

Երվանդունիների Հայկական Պետությունը... 33

Ալեքսանդր Մակեդոնացու արշավանքը և Հայոց Արտաշեսյան Թագավորության հիմնադրումը.. 38

Արտեշեսյան թագավորության սահմանները 43

Հռոմեական (1-6) և պարթեւական դրածոներ (7-12)................................. 44

Արշակունյաց տոհմը... 45

Հայաստանի Արշաակունի թագավորները 46

Մարզպանական Հայաստանն ու Արաբների արշավանքը 48

Հայաստանի Էմիրությունը արաբական տիրապետության տակ, մինչև Բագրատունիների արքայատոհմի հաստատումը (7-9 դդ.)....................... 50

Բագրատունյաց թագավորություն... 56

Հայկական այլ իշխանություններ եւ ամիրայություններ Բագրատունիների գերակայության ներքո.. 59

Կիլիկիայի Հայկական թագավորությունը 63

Կիլիկիայի հայկական պետության մեծ իշխանների գահացանկը 70

Սեֆեդինյանների հայկական իշխանությունը.. 72

Հայաստանում թուրքերի, պարսիկների և ռուսական տիրապետությունը 74

Հայոց կոտորածները և ցեղասպանությունը... 77

Հայոց կոտորածները (1894-1896) 77
1915 թվականի Հայոց ցեղասպանությունը 84
Հայաստանի Առաջին Հանրապետություն 86
Խորհրդային Հայաստան և Ղարաբաղ 90
Հայաստանը հնագույն աշխարհագրական աղբյուրներում 91
Հին Հայաստանի վարչական միավորները 109
Հին Հայաստանի նահանգներն ու գավառները 111
Հայաստանի Սահմանները 114
Մեծ Հայքի նահանգներն ու գավառները 123
Հայաստանի վարչական բաժանումը Պատմության ընթացքում 130
Հայաստանը 7-9 դդ. 143
Հայաստանը 9-11 դդ. 144
Հայաստանը 11-13 դդ. 145
Հայաստանը 13-15 դդ. 146
Հայաստանը 16-18 դդ. 154
Հայաստանը 19-21 դդ. 162
Հայաստանի Հանրապետություն 167
Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի շրջաններ 175
Արցախի Հանրապետություն 176
Հայաստանի և Իրանի պատմական հարաբերությունները 178
Ինչու հայերը ցանկացան թոթափել պարսկական խանական տիրապետությունը 207
Հայաստանը ռուս-թուրքական հարաբերությունների ոլորտում 222
Հայ-ռուսական հարաբերությունները 222
ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՖԵԴԵՐԱՏԻՎ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՅԱՆ և ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՇՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՎԻՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՈՐՈՇՄԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ 229

Նախիջևանի հարցը 232
Հայկական Նախիջեւանը եւ պատմության ադրբեջանական նենգափոխումը........ 232
Դրոն ձեռնարկում է հարձակում........ 239
Քեմալական շարժումը և խորհրդա-թուրքական մերձեցումը........ 246
1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմը և Հայաստանի Հանրապետության անկումը........ 249
Անտանտը հրաժարվում է օգնել Հայաստանին........ 257
ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳԻՐ ՌՍՖՍՀ ԼԻԱԶՈՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՉՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ........ 261
Ալեքսանդրապոլի պայմանագիրը 263
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՄԻՋԵՎ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼՈՒՄ ԿՆՔՎԱԾ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ 2 դեկտեմբերի 1920թ.. 267
Երևանի հայ-ռուսական բանակցությունները և 1920 թ. դեկտեմբերի 2-ի համաձայնագիրը 272
Համաձայնագիր ՌՍՖՍՀ լիազոր ներկայացուցչության և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության միջև........ 274
Խորհրդային վարչակազմի հաստատումը........ 278
Փետրվարյան արկածախնդրությունը և Ղարաբաղի կորուստը........ 287
Թուրքիա՞ թե Ռուսաստան՞ 291
Խորհրդային Հայաստանի տարածքային հիմնախնդիրները (1921թ.) ... 295
Հայաստանի տարածքային պահանջները 295
Հայկական տարածքների հարցը 1921թ. մարտի 16-ի Մոսկվայի և հոկտեմբերի 13-ի Կարսի պայմանագրերում........ 297
ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՄԻՋԵՎ Մոսկվա, 16 մարտի 1921թ........ 326
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ-Ի, ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՍՍՀ-Ի ՈՒ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ՍՍՀ-Ի ՄԻՋԵՎ ՄԻ ԿՈՂՄԻՑ ԵՎ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՄԻՋԵՎ՝ ՄՅՈՒՍ ԿՈՂՄԻՑ, ՌՍՖՍՀ-Ի ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ ԿԱՐՍՈՒՄ ԿՆՔՎԱԾ ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ 13 Հոկտեմբերի 1921թ. 336
Ինչո՞ւ Նախիջևանը Հայաստանին չտրվեց........ 348

«Մեղքը մերը չէ, ձերն է» 349
Ա. Բեկզադյանի զեկուցագիրը 351
Ո՞Ւմ Է Ձեռնտու Մարտի 16-Ի Պայմանագիրը Չեղյալ Համարելը 353
Արդյո՞ք օրինական են Մոսկվայի և Կարսի պայմանագրերը ըստ միջազիգային իրավունքի 356
Ալեքսանդրապոլ, Մոսկվա, Կարս 364
Իրան-Թուրքիա-Ռուսաստան-Հայաստան սահմանները 16-20 դդ. 373
Ա - Իրան-Օսմանյան Սահմանը (1514-1913) 375
Թուրք-պարսկական պատերազմներ (1532-1555) 376
1555թ. - Ամասիայի հաշտության պայմանագիր 377
Բ-Ռուս-պարսկական պատերազմները 386
ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ, ԿՆՔՎԱԾ ԳՅՈՒԼԻՍՏԱՆՈՒՄ 1813 թ. հոկտեմբերի 12-ին 390
1826–28 թթ-ի կամ Երկրորդ ռուս-պարսկական պատերազմը 396
ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ, ԿՆՔՎԱԾ ԹՈՒՐՔՄԵՆՉԱՅՈՒՄ 1828 թ. փետրվարի 10-ին 399
Գ-Ռուս Թուրքական պատերազմները 411
Բրեստ-Լիտովսկ Պայմանագիրը և հայկական տարծքների հարցը 422
ՀԱՇՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐ, ՍՏՈՐԱՐՎԱԾ ԲՐԵՍՏ-ԼԻՏՈՎՍԿՈՒՄ ՄԻ ԿՈՂՄԻՑ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ՄՅՈՒՍ ԿՈՂՄԻՑ՝ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ, ԱՎՍՏՐՈ-ՀՈՒՆԳԱՐԻԱՅԻ, ԲՈՒԼՂԱՐԻԱՅԻ ԵՎ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՄԻՋԵՎ 3 մարտի 1918 425
Ինչպես գոյացավ Թուրքիա-Նախիջևան 10 կիլոմետրանոց ահմանը 429
Իրան-Թուրքիա 1932 թվականի սահմանային համաձայնագիրը 434
Իրան-Թուրքիա սահմանային փոխանակման համաձայնագիր 439
Հավելվածներ 447

Առաջաբան

Հայաստանը հնագույն ժամանակներից ի վեր ներկա է եղել աշխարհագրական բազմաթիվ աղբյուրներում, որոնց կանդրադառնանք հետագա բաժիններում: Սակայն Հայաստանի սահմանները, մասնավորապես հարավ-արևմտյան հատվածը հատուկ ուշադրության է արժանացել տարբեր անհատների ու ազգերի կողմից, որը և թյուրիմացությունների տեղիք է տվել՝ պատմական իրադրձությունները թերի գիտակցության պատճառով:

Հայաստանի Հանրապետության հարավ-արևմտյան սահմանների մասին և Թուրքիա-Նախիջևան 10 կիլմետարնոց սահմանի վերաբերյալ եղել են անճիշտ ընկալումներ թե՛ հայերի և թե՛ հարևան պարսիկերի կողմից:

Հայկական մի շարք աղբյուրներ այդ սահմանը անարդարացիորեն վերագրում են Հայ կոմունիստներին, Մոսկվայի ու Կարսի պայմանագրերին ու քննադատում են Խորհրդային Ռուսաստանին ու Խորհրդային Հայաստանին: Իսկ մի շարք պարսկական աղբյուրներ այդ սահմանի առաջացումը վերագրում են Աթաթուրք-Ռեզա շահի ժամանակ Թուրք-իրանական գործարքին և վերջինին համրում են ազգային դավաճան:

Սակայն հարկ է նշել որ այդ բոլոր ընկալումներն էլ անճիշտ են, հակագիտական ու հակափաստարկային:

Վերջերս Հայ «գիտնականներ» ու աշխարհագրագետներ որպես փաստարկ Հայաստանի հարավ-արևելյան և արևելյան սահմանների մասին, օգտագործում են հանրագիտարանային քարտեզներ (օրինակ 1926 թվականի Սովետական մեծ հանրագիտարանը)։ Սակայն նրանք էլ չեն գիտակցում[1]*, որ սահմանները որոշվում են միայն միջազգային և միջպետական պայմանագրերով կամ պատմականորեն գոյություն ունեցող և չվիճարկվող պայմաններում։*

Այս մեր աշխատությունում փորձել ենք փաստացիորեն ներկայացնել Հայաստանի սահմաններին առընչվող հարցերը և նշված թյուրիմացությունների վերաբերյալ տալ պարզաբանումներ։

Հեղինակը շնորհակալ կլինի ստանալ հարգելի ընթերցողների կառուցողական տեսակետներն ու նկատառումները, որոնք ի նկատի կառնվել աշխատության հաջորդ խմբագրություններում։

Էդիկ Բաղդասարյան,
Մայիսի 15, 2022թ.
Հայկական Ուսումնասիրությունների Կենտրոն
Տորոնտո, Կանադա

[1] - Տեսնել Արմինե Սիմոնայնի 2021-08-23 թվականի «ՄԵՆՔ» հաղորդաշարը՝ Ռուբեն Գալչյանի հյուրընկալությամբ։